

Sõnadel on kaal

Stereotüüpidest vaenukõneni ja tagasi

Kuidas me täna räägime

1

Räägime nähtustest, mitte inimestest

2

Igaüks võib eksida

Parandame üksteist, aga ei häbista. Vale sõna ei tee sinust halba inimest.

3

Mis siin räägitakse, jääb siia

Isiklikud lood ei lähe koridori.

4

Sa võid alati öelda „pass“

Keegi ei pea rääkima teemast, mis on talle liiga lähedal.

**See teema puudutab
paljusid meist isiklikult.**

Kellegi jaoks ruumis ei ole vaenukõne
teooria. Sellepärast alustame
kokkulepetest, mitte definitsioonist.

Lõpeta lause. Ära mõtle.

Kirjuta paberile esimene mõte, mis pähe tuleb. Keegi ei pea seda ette lugema.

„Tüüpiline Eesti mees on ...“

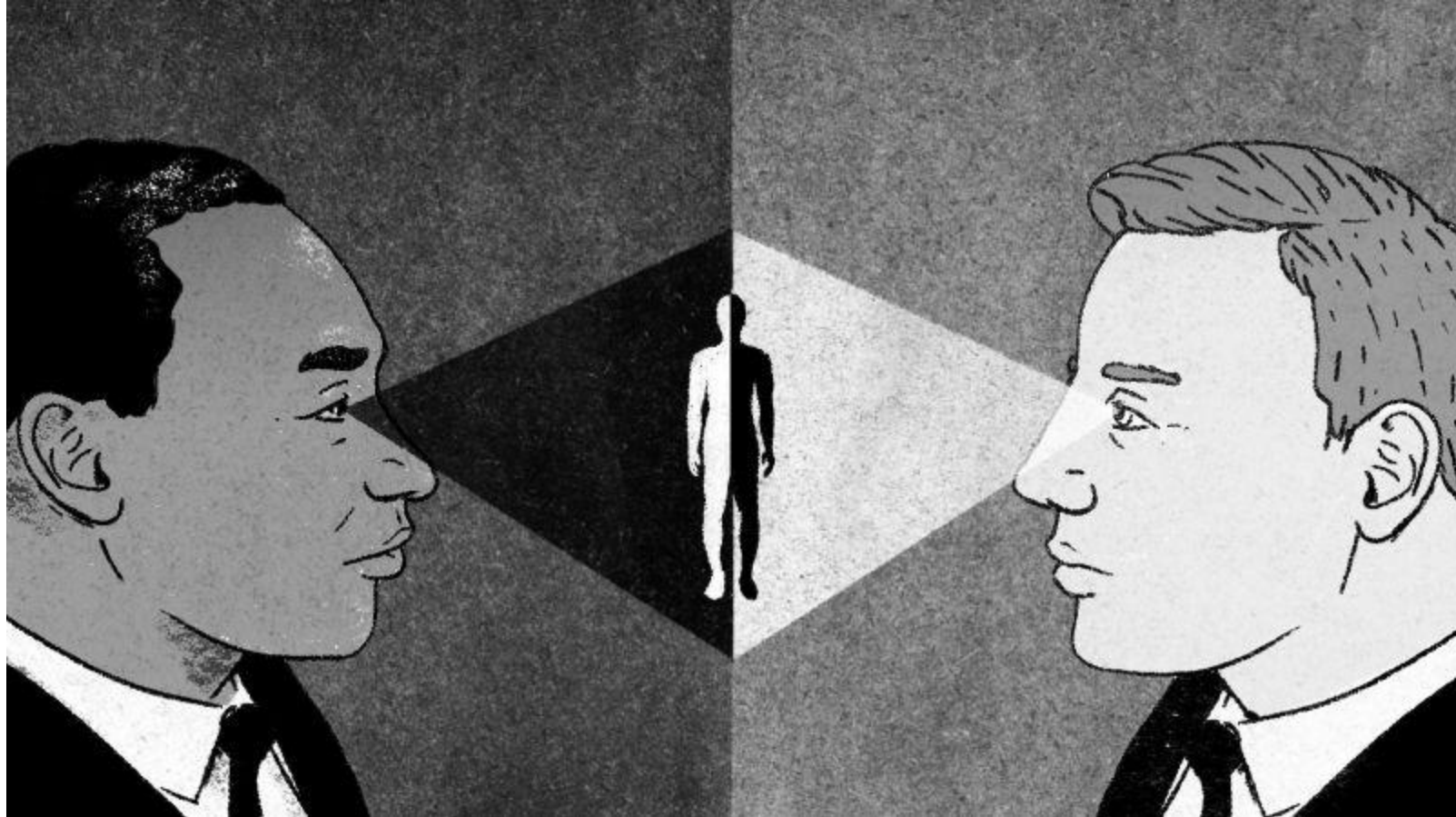
„Ida-Virumaal elav noor on ...“

„Tüdruk, kes õpib IT-d, on ...“

Neli küsimust

- Kust see mõte tuli?
- Kas sa kohtasid seda päris elus või ekraanil?
- Kas sa tead kedagi, kes seda pilti lõhub?
- Kui tead, siis miks pilt ikkagi püsib?

Mis on stereotüüp?

Lihtsustatud ja üldistav ettekujutus sellest, milline keegi on, sest ta kuulub mingisse rühma.

1

Üldistus

Ühe inimese omadus laotatakse laiali tuhandete peale, keda sa pole kohanud.

2

Õpitud

Ei sünni sinuga kaasa. Tuleb kodust, sõpradest, meediast, algoritmist.

3

Vastupidav

Üks vastunäide ei kustuta seda. Aju ütleb: „erand, mis kinnitab reeglit“.

Miks meie aju stereotüüpe üldse teeb?

1

Kiirus

Aju kohtab päevas tuhandeid ärritajaid. Kategooriatesse sortimine on energiasääst — nagu kaustad telefonis.

2

Kuuluvus

„Meie“ tunne on tugev. Aga „meie“ tekib alati koos „nendega“ — ja „nemad“ on hägusem, ühetaolisem.

3

Kordus

Mida sagedamini sa mingit pilti näed, seda tõesemana see tundub. Algoritm näitab sulle seda, mille peale sa peatud.

**Stereotüüpide
tekkimine on inimlik.**

**Nende järgi käitumine
on valik.**

Sinu vastutus algab seal, kus mõte muutub teoks: sõnaks, jagamiseks, naeruks.

Ka „hea“ stereotüüp on stereotüüp

KÕLAB KOMPLIMENDINA

- „Sa oled tüdruku kohta üllatavalt hea programmeerija.“
- „Aasialased on ju matemaatikas tugevad.“
- „Sinu eesti keel on nii puhas!“
- „Poisid ei nuta.“

MIDA SEE TEGELIKULT TEEB

- Paneb surve alla — pead vastama ootusele, mida sa ei valinud.
- Ütleb „sinu kohta“ — ehk sinu rühma kohta ma ootasin vähem.
- Teeb kitsa kasti: kui sa oled teistsugune, oled sa vale.
- Kaotab inimese ära. Alles jääb kategooria.

Kompliment, mis on adresseeritud rühmale, ei pruugi olla kompliment inimesele.

Kuidas mõttest saab tegu

1

Stereotüüp

„Nemad on kõik
ühesugused.“

2

Eelarvamus

„Ma ei taha nendega
tegemist teha.“

3

Vaenukõne (vaenu õhutamine)

„Nemad ei peaks siin
olema.“

4

Diskrimineerimine

Ei saa tööd, korterit, kohta
trennis.

5

Vägivald

Rünnak inimese vastu selle
pärast, kes ta on.

Iga aste teeb järgmise tavalisemaks. Keegi ei alusta viiendast — sinna jõutakse siis, kui esimesed neli on saanud vaikiva heakskiidu.

Vaenukõne

Kus lõpeb halb nali ja algab vaenukõne?

Mis on vaenukõne?

Väljendus, mis õhutab, levitab, õigustab või põhjendab vihkamist, alandamist või halvustamist inimese või inimrühma vastu selle pärast, kes nad on.

Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus CM/Rec(2022)16 põhjal, kohandatud

Vaenukõne ei ole viha tundmine. See on vaenu levitamine nii, et sellest saab norm, et see kahjustab seadusega kaitstud gruppi.

„Selle pärast, kes nad on“ tähendab näiteks:

- rahvus, rass, nahavärv
- keel ja päritolu
- usk või selle puudumine
- sugu
- seksuaalne sättumus, sooidentiteet
- puue või tervises seisund

Kolm asja peavad koos olema

1

Sihtmärk on tunnus/grupp

Ei rünnata seda, mida inimene ise on teinud, vaid seda, kes ta on, mis gruppi kuulub.

2

See on avalik

Kommentaar, postitus, meem, klassi vestlusgrupp, staadionitrepp. Publik on osa relvast.

3

Puudutab õigusi, vähendab inimlikkus

Sõnum ei ole „sa ei meeldi mulle“, vaid „sellised nagu sina väärivad vähem“, teatud grupilt soovitakse midagi ära võtta, midagi neile mitte anda, kutsutakse üles vägivallale grupi suhtes.

Kui kõik kolm on koos, ei ole tegemist enam arvamusega. On tegemist survega, mis on suunatud inimestele (ühe või mitme grupitunnuse alusel), kes ei ole midagi teinud.

Ja mis EI ole vaenukõne

EI OLE

- Ebaviisakas kommentaar sinu kohta isiklikult
- Kriitika riigi, valitsuse või poliitika aadressil
- Kriitika mõne usu või ideoloogia õpetuse kohta
- Nali, mis ei kutsu üles vähemuste õigusi piirama
- Iga arvamus, millega sa sügavalt ei nõustu

ON

- „Võtke matšeed ja näidakem geidele koht kätte”
- „Need inimesed on kahjurid, sellistega on murk õige lahendus.”
- Meem, mis kujutab tervet rahvast kurjategijana
- „Kes neid pekstes appi läheb, see on ise süüdi.”
- Nimekiri inimestest, kes kuuluvad teatud gruppi koos üleskutsega „tegutseda”

Sõnavabadus ja põhiseadus kaitseb ka ebamugavat ja ebapopulaarset arvamust. Ta ei kaitse aga vaenu õhutamist kaitstud tunnuste (gruppide) vastu.

Neli küsimust, mis aitavad otsustada

1

Kelle poole?

Kas see käib inimese teo kohta või selle kohta, kust ta tuleb, keda ta armastab, mis keelt ta räägib?

2

Kui avalik ja kui korduv?

Üks lause sõbrale ja igapäevane postitus 40 000 jälgijale ei ole sama asi.

3

Kes ütleb?

Kui rääkijal on võim, publik või autoriteet, kaalub tema sõna rohkem (eekuju, normi looja).

4

Mis toimub ühiskonnas?

Kas ümberringi on juba pinge, hirm, konflikt? Sama lause, üleskutse võib rahulikus ja pingelises olukorras olla väga erineva kaaluga.

**Sama loogikat
kasutavad ka
kohtud ja ÜRO**

ÜRO Rabati tegevuskava küsib sisuliselt sama: kontekst, rääkija, kavatsus, sisu, ulatus ja tõenäosus, et üleskutsele järgneb tegu.

Mida ütleb Eesti seadus?

Karistusseadustik § 151 — vaenu õhutamine

- Karistatav on avalik üleskutse vihkamisele, vägivallale või diskrimineerimisele näiteks rahvuse, rassi, nahavärvi, soo, keele, päritolu, usutunnistuse või seksuaalse sättumuse alusel.
- **Aga: karistus järgneb üksnes siis, kui sellega on põhjustatud oht kellegi elule, tervisele või varale. See lävend on väga kõrge.**
- Seetõttu on Eestis selle paragrahvi alusel karistatud vaid üksikuid inimesi.
- Seaduse muutmise eelnõu on olnud menetluses aastaid. Euroopa Komisjon on algatanud Eesti vastu rikkumismenetluse, sest kehtiv regulatsioon ei vasta EL-i nõuetele.

Enamik vaenukõnest, mida sa netis näed, ei ole Eestis kuritegu.

See ei tähenda, et see on korras. Seadus on miinimum, mitte moraali mõõdupuu.

Miks internetis on seda nii palju?

1

Algoritm premeerib raevu

Postitus, mis vihastab, saab rohkem kommentaare. Rohkem kommentaare = rohkem levikut. Viha on tasuta reklaam.

2

Ekraan kaotab näo

Sa ei näe teise inimese reaktsiooni. Aju ei saa signaali, mis paneks pidurit tõmbama.

3

Grupp julgustab ehk elu omas mullis

Esimene kommentaar on riskantne. Kahekümnes on lihtne. Nii tekib mulje, et „kõik mõtlevad nii“.

Hea uudis

Euroopa Liidu digiteenuste määrus (DSA) kohustab suuri platvorme ebaseaduslikku sisu eemaldama ja teadetele reageerima.

Teavitamine töötab. Aga tee enne ekraanitõmmis — kustutatud postitust on hiljem raske tõestada.

Mida vaenukõne inimesega teeb?

Vaikimine

Ei postita. Ei vaidle. Ei lähe sellesse trenni, sellele üritusele, sellesse linnaossa.

Tervis

Pidev valvelolek. Ärevus, unehäired, koolist/töölt puudumine. Keha reageerib ohule ka siis, kui löök ei tule.

Ühiskond

Mõned hääled kaovad avalikust ruumist. Nendest ja nende eest räägivad teised, nii tihti kinnitades stereotüüpe.

Vaenukõne eesmärk ei ole veenda. Selle eesmärk või tulemus vaigistada/vaigistamine.

Vaimne
tervis ja
vaen on
omavahel
seotud

Rühmatöö: neli juhtumit

A

Klassi vestlusgruppi postitab keegi meemi, kus erivajadusega inimesi kujutatakse loodritena, kes saavad sotsiaaltoetusi. Kolm inimest panevad naerusmiley.

B

Uudise all on kommentaar: „Kõik need peaksid siit kaduma, enne kui hilja on. Paneme seljad kokku? hangud kätte!“ Sel on 200 meeldimist.

C

Õpetaja ütleb: „Sa oled tüdruku kohta üllatavalt tugev matemaatikas.“

D

Staadionil hüüab osa fänne vastasmeeskonna mängijale rassistlikku sõna. Ülejäänud vaikivad.

Vastake kolmele küsimusele

- Stereotüüp, eelarvamus või vaenukõne?
- Kes on sihtmärk ja mis tunnuse tõttu?
- Mis mõtteid tekitab? Mis juhtub, kui keegi ei ütle midagi?

Lahendused?

Kuidas reageerida vaenusõnumile? Mis arvate?

Kuidas inimest oma arvamust muutma panna
/ kas see on üldse võimalik?

Toetada kriitilise mõtlemise kujunemist

- Jagada infot, lugusid ja panna inimene mõtlema
- Luua keskkonda, mille fookuses on väärtustena sallivus, inimõigused, heatahtlikkus, viisakus, argumenteeritus.
- Midagi veel? On arvamusi?

Mida mina saan teha?

1

Ära anna kütust

Ära jaga, ära kommenteeri vihaga, ära pane naerusmileyd. Iga reaktsioon tõstab postitust ülespoole.

2

Toeta sihtmärki/ohvrit

Kirjuta talle otse: „Ma nägin. See ei olnud okei. Kuidas sul läheb?“ See on kõige suurema mõjuga samm.

3

Ütle midagi, kui on turvaline

Sa ei pea vaidlema ega võitma. Piisab lausest „Mis mõttes?“ või „Ma ei arva nii“ — see lõhub mulje üksmeelest.

4

Teavita (report) ja salvesta

Tee ekraanitõmmis, siis vajuta „teata“. Igal sotsiaalmeediaplatvormil on see võimalus olemas.

**Sa ei pea olema
kangelane.**

**Piisab sellest, et
sa ei ole vaikiv
enamus.**

Ideid: sõnumid

"Aitaks see, kui oskaksime mõelda ja tunda, et: sinu laps on ka minu laps. See tähendab: sa oled minu vend või õde, aga siis peaksime olema sugulased. Võib-olla olemegi, ainult et neid juuri tuleb kaugelt otsida. Kui me selle tunnetuseni ükskord jõuame, oleme kõik üks, sest maailm on üks organism. Kui üks inimene kannatab, kannatab terve maailm. Aadam on meie kõigi isa; mida kaugemalt vaatame, seda selgemini näeme, kuidas oleme kõik ühes paadis," – Arvo Pärt, maailma kuulsaim eestlane, endine põgenik.

Rohkem austust, vähem vaenu?

Hüpotees: võõravaenu on vähem, kui ühiskond on võrdse kohtlemise põhimõttest teadlik, austab inimõigusi ning peab tolerantust ja inimlikkust väärtuseks. Sama kehtib ka väiksemates kogukondades, sh. noortekeskustes, koolides, kodudes, töökeskkondades.

Kust saab abi

Lasteabi 116 111

Tasuta, ööpäevaringne. Ka vestlus veebis lasteabi.ee. Ei pea olema kriis — võib lihtsalt rääkida.

Veebikonstaabel

Politsei ametnik, kellele saab kirjutada sotsiaalmeedias ja teatada netis toimuvast.

Kooli tugispetsialist

Psühholoog, sotsiaalpedagoog või usaldusõpetaja. Neil on kohustus aidata, mitte hinnata.

Eesti Inimõiguste Keskus

humanrights.ee — nõustamine diskrimineerimise ja võrdse kohtlemise küsimustes.

Stereotüüp on mõte.

**Vaenukõne on teadlik samm, mis
võib viia vägivallani.**